

УДК 930.85(477.82):378.4(477)ВНУ

DOI:

С. В. Гаврилюк

ORCID: 0000-0002-5142-7464

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк

В. В. Надольська

ORCID: 0000-0002-9621-0074

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк

S. Havryliuk

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

V. Nadolska

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЛУЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ З
ВИВЧЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВОЛИНИ
(1950-ті — ПОЧАТОК 1990-х рр.)**

**Research Activities of Teachers of Lesya Ukrainka Lutsk State
Pedagogical Institute in the study And Preservation of the Cultural Heritage
of Volyn (1950's — 1990's)**

У статті проаналізовано пошукову, дослідницьку, видавничу, організаційну, громадську діяльність викладачів Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки. На основі архівних документів, матеріалів періодичної преси, наукових публікацій вчених доведено їх вагомий внесок у вивчення та збереження культурної спадщини Волині у 1950-х — на початку 1990-х рр.

Ключові слова: Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки, Волинь, культурна спадщина, пам'ятка, археологічне дослідження, етнографічно-фольклорна експедиція, УТОПІК, Звід пам'яток історії та культури України.

The article analyzes the activities of teachers of the Lesya Ukrainka Lutsk State Pedagogical Institute (now Lesya Ukrainka Volyn National University) in identifying, studying, and preserving the tangible and intangible cultural heritage of Volyn in the 1950's — 1990's. The main trends in monument studies development and monument preservation activities are considered in terms of the principles of historicism, scientific objectivity, and a combination of general scientific and special methods. The scientific novelty of the study is revealed in the comprehensive analysis of the search, research, publishing, organizational, and public activities of teachers of the Lesya Ukrainka Lutsk State Pedagogical Institute, which contributed to the study and protection of monuments in Volyn in the 1950's — early 1990's.

The article describes the content and forms of monument protection activities of teachers of the Lutsk State Pedagogical Institute and highlights the main directions of their work, initiatives, and ways of their implementation. The emphasis is placed on conducting archaeological, ethnographic, folklore, and local history research, studying the life and creative work of Lesya Ukrainka and the Kosach family. The article highlights the processes of formation and

development of several structural subdivisions of the institute — the Museum of Archaeology, the Museum of Lesya Ukrainka, the Polissian-Volyn Folklore Center, and the scientific archives.

The article emphasizes the importance of organizing and conducting scientific conferences by teachers, preparation of essays on the history of the Volyn region settlements to compile a separate volume of the «History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR», a collection of materials about Volyn for publication of the «Compendium of Monuments of History and Culture of the Ukrainian SSR» The study also highlights the involvement of scientific and pedagogical workers in the activities of regional branches of the Ukrainian Society for the Protection of Historical and Cultural Monuments and the All-Ukrainian (now National) Union of Local Studies Historians.

The research findings indicate that the monument studies and preservation studies conducted by scientific and pedagogical workers of the Lutsk Pedagogical Institute in the period of the 1950's — 1980's became an important step in the discovery, study, and preservation of certain types of monuments, and contributed to the publication of serious scientific works that still serve as the basis for objective study of the Soviet period in Ukrainian historical science.

Keywords: Lesya Ukrainka Lutsk State Pedagogical Institute, Volyn, cultural heritage, sights, archaeological research, ethnographic and folklore expedition, УТОPIK, Compendium of Museums of History and Culture of Ukraine.

Постановка наукової проблеми та її значення. У пам'яткознавчих дослідженнях в Українській РСР після завершення німецько-радянської війни помітну роль відігравали викладачі закладів вищої освіти. Виступаючи активними учасниками виявлення, вивчення та збереження у різних формах пам'яток національної культурної спадщини, вони тим самим виконували низку важливих дослідницьких, освітніх, соціокультурних завдань. Це стосувалося й багатьох пам'яток Волинської області. Утворений у квітні 1940 р. Луцький учительський інститут після завершення Другої світової війни працював. 1951 р. заклад став іменуватися Луцьким державним педагогічним інститутом, а 1952 р. йому присвоїли ім'я Лесі Українки. У серпні 1993 р. заклад змінив статус і став Волинським державним (з вересня 2007 р. — національним) університетом імені Лесі Українки.

Із середовища науково-педагогічних працівників обов'язок проводити роботу з охорони культурної спадщини у 1950–1980-х рр. партійно-державні органи покладали насамперед на викладачів гуманітарних кафедр. Такими були, зокрема, кафедри історичного факультету Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки (далі — ЛДПІ імені Лесі Українки). Робота стосувалася збору й вивчення археологічних пам'яток, проведення науково-пошукових експедицій, створення музеїв, публікації

наукових праць, проведення наукових конференцій, участі в підготовці «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР», академічного видання «Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область» тощо.

Дослідження діяльності викладачів закладу вищої освіти дасть змогу на регіональному рівні реконструювати важливу складову історії охорони культурної спадщини в Україні, проаналізувати набутки та проблеми, які визначали особливості такої роботи у другій половині ХХ ст.

Аналіз досліджень теми. Означена тема знайшла певне розкриття у науковій літературі. Окремі її аспекти висвітлюються у працях, які стосуються історії навчального закладу⁵³⁰ (Протопопов, О. 1981; Заброварний, Б. 2003) та музеїв ЗВО (Яцечко, Т. & Петрович, В. 2007; Данилюк-Терещук, Т. 2010; Кучинко, З. & Чибирак, С. 2020), охорони пам'яток в Українській РСР у 1960–1980-х. (Войналович, В. & Данилюк, Ю. 1989), фрагментарно подаються у збірниках матеріалів наукових конференцій⁵³¹ (Минуле і сучасне. 1990). Частково тема порушується у наукових працях Г. Бондаренка, присвячених розвитку історичного краєзнавства Волинської області (Бондаренко, Г. 2003; Бондаренко, Г. 2021), дослідженням вчених краю у галузі археології і пам'яткознавства (Бондаренко, Г. 2006). Проведення археологічних досліджень у Волинській обл., участь викладачів закладів вищої освіти Волині й Рівненщини в охороні культурної спадщини порушуються в монографії С. Терського (Терський, С. 2010), статтях Г. Муляр (Муляр, Г. 2013; Муляр, Г. 2014), С. Гаврилук (Гаврилук, С. 2023). Загальну інформацію по області містить колективна монографія вчених Інституту історії України НАН України, присвячена підготовці «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР» у радянський період⁵³². Лише епізодично в новітній

⁵³⁰ Волинський національний університет імені Лесі Українки: Ювілейне видання до 70-річчя. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2010; Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки: нарис історії. Львів: Світ, 1992; Сторінки історії Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998.

⁵³¹ Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 24–25 лютого 2001 р., с. Колодяжне. Науковий збірник. Луцьк: Надстир'я, 2001.

⁵³² Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015.

історіографії висвітлюється й діяльність науково-педагогічних працівників ЛДПІ імені Лесі Українки як членів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі — УТОПІК) (Г. Марчук (Марчук, Г. 2019), С. Гаврилюк і В. Надольська (Гаврилюк, С. & Надольська, В. 2023)). Отже, на сьогодні відсутнє комплексне дослідження, яке б узагальнювало напрацювання викладачів ЛДПІ імені Лесі Українки щодо вивчення та збереження культурної спадщини Волині у 1950-х — на початку 1990-х рр., що актуалізує тему дослідження.

Наукова новизна теми полягає в тому, що практично вперше узагальнюється діяльність науковців ЛДПІ імені Лесі Українки у царині виявлення, вивчення та збереження культурної спадщини Волині у другій половині ХХ ст.

Джерельна база дослідження охоплює комплекс документів, ґрунтовний аналіз яких дав змогу об'єктивно висвітлити проблему. Для реалізації завдань проаналізовано архівні документи, що зберігаються у Державному архіві Волинської області, наукових архівах Інституту археології Національної академії наук України та Волинського краєзнавчого музею; наукові праці викладачів ЛДПІ імені Лесі Українки, у яких викладаються зміст і результати пам'ятокознавчих досліджень; публікації періодичної преси (обласних газет «Радянська Волинь», «Молодий ленінець»). Названі матеріали містять інформацію про участь викладачів в археологічних дослідженнях Волинської області, їх залученість до підготовки «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР».

Методологія дослідження базується на поєднанні принципів історизму і наукової об'єктивності, які дали змогу всебічно вивчити факти, явища й події в усій їх суперечності та складності крізь призму зв'язку з конкретними історичними умовами. Для розкриття теми залучені загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Серед загальнонаукових методів використано аналіз і синтез. Застосування методу аналізу дало можливість зосередити увагу на окремих конкретних складових пам'яткоохоронної діяльності викладачів

ЛДПІ імені Лесі Українки, проблематиці їх наукових зацікавлень, що забезпечило реконструкцію виявлення, дослідження і збереження об'єктів матеріальної і нематеріальної культурної спадщини області. Синтез накопиченого матеріалу сприяв формуванню цілісного уявлення про внесок науково-педагогічних працівників освітньої установи у теорію і практику збереження історико-культурних пам'яток краю, визначенню основних тенденцій розвитку на Волині пам'яткознавчої науки в 1950-х — на початку 1990-х рр. Водночас використовувалися спеціальні історичні методи — проблемно-хронологічний (допоміг у хронологічному порядку простежити підходи викладачів педінституту до пошуку, вивчення та популяризації різнопрофільних пам'яток Волині), порівняльно-історичний (для виокремлення окремого етапу пам'яткознавчих і пам'яткоохоронних студій, який характеризувався їх помітною активізацією — 1980-і — початок 1990-х рр.), біографічний (дав змогу розв'язати дослідницькі завдання з залученням біографічного матеріалу) та ін. Органічне поєднання методів дослідження дало змогу досягти мети роботи й реалізувати завдання.

Мета статті: проаналізувати діяльність викладачів ЛДПІ імені Лесі Українки з виявлення, вивчення, та збереження культурної спадщини Волині у 1950-х — на початку 1990-х рр. *Завдання дослідження:* окреслити основні напрями роботи, з'ясувати зміст і результати археологічних, етнографічних та фольклорних досліджень науково-педагогічних працівників, охарактеризувати їх участь у громадських організаціях, узагальнити здобутки і проблеми в означеній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Науково вивчати культурну спадщину Волині викладачі ЛДПІ імені Лесі Українки розпочали у 1950-х рр. Чимало публікацій, що стосувалися історії та культури Волині, у той час з'являлось у місцевій і центральній пресі, а також у нечисленних на той час наукових виданнях, зокрема «Наукових записках Луцького педінституту». У 1953–1958 рр. побачили світ вісім випусків цього збірника (Бондаренко, Г. 2021, с. 67). Зрозуміло, що багато нарисів тут присвячувалося пам'яткам так званої

«революційної слави», адже 1957 р. відзначалося 40-річчя «Великого Жовтня».

Наявні джерела і наукові публікації засвідчують, що увага науково-педагогічних працівників ЛДПІ імені Лесі Українки зосереджувалася переважно на археологічних пам'ятках. Якщо у 1950-х — на початку 1960-х рр. археологічні дослідження на Волині були епізодичні, то в другій половині 1960-х — 1970-х рр. побільшало археологічних експедицій. Серед них увагу привертають хід та результати експедиції під керівництвом М. Кучери, яка працювала як Волинський загін Інституту археології АН УРСР. 1968 р. до складу експедиції увійшли викладачі та студенти ЛДПІ імені Лесі Українки. Очолював цю групу доцент кафедри історії П. Сміян, організаційну допомогу експедиції надавав завідувач кафедри історії педінституту Р. Оксенюк. Об'єктом досліджень стали Луцький нижній замок та давнє поселення у передмісті Луцька — Гнідава (Гаврилюк, С. 2023, с. 269).

Тоді на території замку вперше було виявлено рештки культурного домонгольського шару, руїни стародавньої церкви Івана Богослова (першого християнського храму та першої кам'яної споруди Луцька), кладовище; досліджено підмурівки стін та вежі замку і зроблено спробу датувати первісні його укріплення; відкриті фундаменти й частково боковий північний неф церкви. Результати цих робіт стали ще одним незаперечним доказом необхідності оголошення комплексу пам'яток старої частини Луцька державним заповідником (Кучера, М. 1971, с. 242–243).

У 1970-х — 1980-х рр. археологічні дослідження у Волинській області активізувалися завдяки діяльності М. Кучинка — викладача ЛДПІ імені Лесі Українки, нині доктора історичних наук, професора Волинського національного університету імені Лесі Українки. Археологічні дослідження під керівництвом М. Кучинка стосувалися періоду княжої доби. Протягом десятиліть вони проводилися у містах Луцьку, Володимирі-Волинському (нині — Володимир), селах Городище-2, Перемиль, Усичі, Шепель, інших

населених пунктах Волинської області⁵³³. Матеріали, які виявив та опрацював археолог, було проаналізовано в низці монографій, завдяки яким у науковий обіг введено сотні рухомих і нерухомих пам'яток (Кучинко, М. 1985; Кучинко, М. 1987; Кучинко, М. 1993).

В обласному центрі Волині — Луцьку — пошуки велись у зоні новобудов і приміських поселень. Результативними виявилися земляні роботи на західному схилі Ринкового пагорба, проведені на початку 1970-х рр. Зокрема, було зафіксовано будівлі XII–XIII та XV–XVI ст. Тоді ж розкопано середньовічний культурний шар у районі вул. Львівської. Унікальною знахідкою 1972 р. став човен-довбанка XV–XVI ст., виявлений у р. Стир поміж колишніми приміськими селами Двірець і Біваки. У 1975–1976 рр. археологічна експедиція на чолі з М. Кучинком провела розкопки на городищі м. Володимира-Волинського. Тут вдалося дослідити рештки дерев'яних споруд княжої доби. 1978 р. під час вивчення замкової території м. Луцька М. Кучинко спробував поєднати археологічні дослідження з архітектурними обстеженнями наявних тут будівель. Пошуки не внесли цілковитої ясності у питання про час заснування та особливості первісних укріплень давнього Лучеська. В результаті пошуків учений висунув гіпотезу про побудову кам'яного замку міста ще в XI ст. (Терський, С. 2010, с. 111).

Вагомими виявилися проведені під керівництвом М. Кучинка у 1977–1989 рр. археологічні розкопки у с. Городище-2 тоді Луцького району Волинської обл. (Терський, С. 2010, с. 111–112). Під час цих розкопок у липні 1983 р. на долівці півземлянкової господарської споруди знайшли скарб. Він складався з п'яти плетених нашійних гривен-обручів, трьох наручних браслетів і шести срібних намистин, завбільшки із середній волоський горіх, оздоблених срібними кульками, так званою зерню. На кожній намистині

⁵³³ Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України. Фонд експедицій. Спр. 1972/91. Луцька давньоруська експедиція. Кучинко М. М.: звіт, 11 арк. ; ілюстрації. 3 арк.; Спр. 1974/91. Археологічні дослідження у Волинській області. Кучинко М. М.: звіт. 5 арк.; 6 табл. ілюстрацій; Спр. 1977/90. Археологічні дослідження в с. Городище Луцького району Волинської обл. Кучинко М. М.: звіт, 18 арк.; інвент. опис, 21 арк.; 28 табл. ілюстрацій; Спр. 1986/84. Археологічні дослідження Луцького замку. Кучинко М. М. : звіт, 8 арк. ; інвент. опис. 7 арк.; 10 рис.; 4 фото.

напаяно по кілька сотень маленьких зернинок. Гривни майстерно сплетені з чотирьох-восьми товстих срібних дротів, між якими у двох гривнях вплетені тонкі дротики, що створює враження легкості й ажурності гривен, незважаючи на їхню масивність. Браслети сплетені з двох товстих дротів, а кінці оформлені у вигляді зміїних голівок. Прикраси було датовано X–XI ст. Унікальна знахідка луцького археолога викликала інтерес делегатів V Міжнародного конгресу слов'янської археології, що відбувся 1985 р. у Києві (Бондаренко, Г. 2006, с. 151; Терський, С. 2010, с. 112).

На основі віднайдених матеріалів 1977 р. М. Кучинко заснував у ЛДПІ імені Лесі Українки Музей археології, представивши в його експозиції пам'ятки багатьох епох — від кам'яної доби до пізнього середньовіччя. Під керівництвом ученого Музей став одним із осередків науково-дослідної роботи студентів та сприяв популяризації археологічної спадщини Волині. За десятиліття функціонування музей відвідали тисячі студентів, науковців, педагогів, учнів з України, Литви, Польщі, інших держав (Муляр, Г. 2014, с. 124–125).

Зазначимо, що археологічні розвідки та розкопки у Волинській обл. довго проводила тільки експедиція Луцького педінституту, але через недостатню кількість кваліфікованих археологів не було змоги розгорнути цю роботу повноцінно. Тим часом чимало пам'яток опинилося під загрозою знищення внаслідок різноманітних земляних і меліоративних робіт. Отож необхідно було залучити до краєзнавчої роботи якомога більше археологів. У зв'язку з підготовкою до написання «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР» виникла потреба провести широкомасштабне археологічне обстеження території області й, зокрема, її найслабше вивченої поліської зони¹. До цієї роботи долучилася передусім секція археології Волинського відділення УТОПІК на чолі з М. Кучинком, ентузіасти-краєзнавці, випускники

¹ Науковий архів Волинського краєзнавчого музею. Лист управління освіти та управління культури виконкому Волинської обласної Ради народних депутатів про активізацію робіт з підготовки матеріалів для видання тому «Волинська область» Зводу пам'ятників історії і культури народів СРСР. 14 березня 1986 р., 3 арк.

Луцького педінституту — музейники Г. Гуртовий, П. Заклекта, О. Остап'юк, Г. Охріменко, а також працівники Волинського краєзнавчого музею, створеного 1985 р. на базі Історико-культурного заповідника у м. Луцьку.

Активно пам'ятки археології у 1980-х — на початку 1990-х рр. вивчав старший викладач кафедри історії світових цивілізацій інституту В. Шкоропад². Безпосередню участь у справі брали й археологи з Києва та Львова. Унаслідок цього було відкрито та взято на облік сотні нових археологічних пам'яток, від кам'яної доби до пізнього середньовіччя.

Отже, протягом означеного періоду викладачі історичного факультету ЛДІІ імені Лесі Українки брали активну участь в археологічних дослідженнях Волині. Археологічні знахідки описувались у звітах, ставали вагомими джерелами підготовки монографій і наукових статей, виступів на наукових конференціях регіонального і всеукраїнського рівнів, основою впорядкування фондів та експозиції Музею археології.

Археологічні знахідки поповнювали джерельну базу вітчизняної науки, підвищували роль археології у розв'язанні важливих проблем давньої історії України. Зрозуміло, що наукові здобутки археологів були б результативнішими, якби не тиск марксистської методології історії, вимога неухильно дотримуватися прийнятого в Радянському Союзі її офіційного трактування. Внаслідок цього вчені змушені були обходити в дослідженнях складні проблеми етногенезу українців, не використовувати напрацювання зарубіжних науковців, які йшли врозріз із офіційною комуністичною доктриною, тощо.

Означений період характеризувався незначною увагою до пам'яток середньовічної та нової історії, практично повною забороною вивчення минушини й значущості культових культурних цінностей, їх ролі в духовному житті соціуму. Не віталосся належне об'єктивне представлення

² Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України. Фонд експедицій. Спр. 1988/116. Археологічні дослідження Волинського загону ранньослов'янської експедиції, с. Линів Локачинського району. Козак Д. Н., Шкоропад В. В.: звіт, 26 арк.; щоденник, 103 стор.; альбом ілюстрацій, 36 табл.; негативи, 61 кадр; 7 табл. фото; зошит з інвент. описом, 19 стор.

сакральної спадщини у наукових, науково-популярних краєзнавчих, пам'яткознавчих та інших публікаціях. Українське національне пам'яткознавство, його зародження, еволюція, вивчення пам'яток, які б увічнювали пам'ять про події українського державотворення, його діячів тощо взагалі не розглядали. Об'єкти архітектурної спадщини зазвичай лише епізодично згадувалися в загальних та індивідуальних працях, окремих науково-популярних дослідженнях або виступах на наукових конференціях.

Ще одним важливим напрямом пам'яткознавчої діяльності науково-педагогічних працівників ЛДП імені Лесі Українки стали фольклорно-етнографічні пошуки, публікації їх результатів на сторінках різноманітних наукових видань, матеріалів конференцій. Наукове вивчення волинської етнографії й фольклору активізувалося від початку існування в Луцькому педінституті філологічного факультету (1969 р.).

Постійним об'єктом наукового дослідження була усна народна творчість. Жанрову специфіку фольклору, використання його виражальних можливостей у писемній літературі досліджували М. Боженко («Народна казка в українській радянській драматургії»), «Народне слово в драматургії О. Корнійчука», «Фольклор у драматургії»), І. Сірак («А тепер про жанр казки», «Знову про Довбуша, але...»), Л. Рожило («Вивчення образу козака Голоти»), М. Хмелюк («Уснопоетичні традиції в загадках А. Глібова», «Довбуш у легендах і переказах», «Фольклоризм творів М. Шашкевича у «Русалці Дністровій»), А. Семенюк («Баладні мотиви в колядках та щедрівках»), Т. Левчук («Фольклорна традиція у творчості Оксани Лятуринської»), ін.⁵³⁴

У 1950-х рр. відомим дослідником пам'яток, пов'язаних з родиною Косачів, фольклором Волині, був викладач педінституту В. Покальчук. Учень М. Зерова, П. Филиповича, Є. Тимченка, політв'язень у справі СБУ, В. Покальчук у післявоєнному Луцьку викладав мову й діалектологію. 1956 р.

⁵³⁴ Публікації науково-педагогічних працівників: бібліографічний покажчик / упор. Михайлюк О. Г., Левчук В. П. Луцьк, 1980. С. 55, 60, 63, 64.

він підготував і опублікував працю «Надсарнський говір на Волині та його фонетичні особливості», 1957 р. — статтю «“Волинізми” у творах Лесі Українки» (Бондаренко, Г. 2021, с. 67). Ці та інші етнографічні праці викладача інституту В. Покальчука («Обряд поховання дівчини на Волині» тощо) започаткували вивчення волинського та західнополіського фольклору. Такий напрям досліджень знайшов продовження в статтях М. Хмелюк («Нові риси народних загадок (на матеріалі записів на Волині)»), А. Семенюк («Традиційні форми побутування народної балади на Західному Поліссі»), «Дослідження фольклору Волині у ХІХ–ХХ столітті»⁵³⁵ (Матвійчук, Л. 1996, с. 133).

Здобутком волинезнавчої школи української фольклористики стали праці нині професора В. Давидюка. Концептом його наукової теорії є поєднання фольклору й етнографії, проникнення в архаїчні пласти народного світогляду. Це стало основоположним принципом монографії В. Давидюка «Українська міфологічна легенда» (Давидюк, В. 1992), фольклорно-діалектологічних збірників «Поліська дома»⁵³⁶, «Легенди Полісся»⁵³⁷, які він уклав. Працюючи в педінституті, В. Давидюк організовував наукові фольклорні експедиції, які продовжили у 1986–1989 рр. фольклорно-етнографічне вивчення Західного Полісся⁵³⁸.

Кожна з таких експедицій, у яких брали участь студенти й викладачі ЛДПІ імені Лесі Українки, сприяла вивченню народного світогляду, звичаїв, обрядів, народнопісенних традицій, топоніміки, традиційної лексики та діалектів, народного одягу, декоративно-вжиткового мистецтва. Особливу увагу під час польових робіт приділяли виявленню раритетних явищ. У с. Хоцунь Любешівського району експедиція Луцького педінституту зафіксувала залишки обряду водіння «куста», матеріали з сіл Світязь, Пульмо,

⁵³⁵ Волинь філологічна: текст і контекст. Портрет кафедри української літератури у часі: зб. наук. пр. 2012 / упоряд. І. М. Констанкевич. Вип. 13. С. 9.

⁵³⁶ Поліська дома / упоряд.: В. Давидюка, Г. Аркушина. Луцьк, 1991. Вип. 1: фольклорно-діалектологіч. зб.: посіб. для вчителів.

⁵³⁷ Легенди Полісся / Полісько-Волин. народознав. центр Ін-ту народознавства Акад. наук України, Волин. центр народної творчості; упоряд. В. Ф. Давидюк. Луцьк: Надстир'я, 1993.

⁵³⁸ Давидюк Віктор Феодосійович : біобібліогр. покажч. до 60-річчя від дня народж. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2016. С. 11.

Піща Любомльського, Проходи та Березич Любешівського районів дали повне уявлення про генезу поліського типу образу русалки на базі світоглядної основи культу предків. Рідкісні народні балади, козацькі та рекрутські пісні були зафіксовані в селах Ратнівського району. Тут же та в Любешівському районі записано кілька віршів мандрівних дяків, які могли ще в XVI–XVII ст. потрапити на Полісся з волинського міста Острога, а тепер побутують тут як фольклорні твори (Давидюк, В. 1990, с. 31).

На основі зібраних матеріалів на початку 1990-х рр. при кафедрі української літератури було створено архів фольклорних матеріалів, де зберігається близько 3 тис. зразків фольклору Волині й Західного Полісся. Окремий розділ становлять комплексні описи традиційної народної культури, виявлені в понад 80 населених пунктах Волинської та Рівненської обл.⁵³⁹

1992 р. В. Давидюк створив і очолив при ЛДПІ імені Лесі Українки Полісько-Волинський народознавчий центр як сектор Інституту народознавства Національної академії наук України. За роки діяльності центру зібрано багатий фактологічний матеріал, видано збірники фольклорних текстів «Зоряна вода», «Золота скриня», засновано серію «Фольклористичних зошитів». Популярною серед широкого кола читачів стала «Бібліотека народознавця», до якої ввійшли праці В. Давидюка та інших викладачів педінституту.

Пріоритетним напрямом досліджень в означений період стало вивчення життя і творчості Лесі Українки, збір пам'яток, пов'язаних з родиною Косачів. Визнаним першопрохідцем волинських досліджень життєтворчості Лесі Українки можна вважати вже згаданого викладача Луцького педінституту В. Покальчука. Окрім численних наукових праць з діалектології, етнографії й історії Волині, він зосереджував увагу на вивченні й зібранні всього, що пов'язувало Лесю Українку з Волиню. Зокрема, дослідник записав свідчення старожилів сіл Колодяжне, Любитів, Уховецьк, Скулин, які особисто знали

⁵³⁹ Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура. Тези доповідей та повідомлень IV Волинської регіональної історико-краєзнавчої конференції, 13–14 квітня 1990 р., м. Луцьк. Ч. I. Луцьк, 1990. С. 30–31.

Лесю Українку та родину Косачів (А. Поліщук, Ф. Ілюхова, О. Моровського та ін.); вивчав улюблені місця поетеси, мовні запозичення, які простежуються у її творах; описав манеру одягатись поетеси, її улюблене вбрання, ставлення до навколишніх. В. Покальчук не лише характеризував Лесю Українку як незламну, мужню людину, але й відзначав велику жіночність поетеси. Відома його праця «Слідами Лесі Українки» (Покальчук, В. 1971, с. 104–131). Волинські «сліди» письменниці творчо осмислені в розвідках «Де мешкала Леся Українка в Луцьку», «Лесине дерево», ін. У співавторстві з викладачем інституту А. Омельковцем видано працю «Леся Українка на Волині» (Львів, 1963). Через 10 років у збірнику «Леся Українка: Публікації. Статті. Дослідження» (Київ, 1973) надруковано статтю «Волинь у житті і творчості Лесі Українки» (І. Сірак, В. Покальчук) (Завада, Л. 2020, с. 135).

Внеском ЛДПІ імені Лесі Українки у пам'яткоохоронну діяльність стало ініціювання та проведення у 1985 — на початку 1990-х рр. низки регіональних історико-краєзнавчих конференцій. Одне з чільних місць у матеріалах цих конференцій посіли питання волинського пам'яткознавства. Майже кожен їх збірник вміщував документи й матеріали про Лесю Українку та родину Косачів. Тільки в збірниках тез доповідей і повідомлень перших трьох конференцій «Минуле і сучасне Волині» (1985, 1988, 1989 рр.) було вміщено 25 публікацій про життя й творчість Лесі Українки (Бондаренко, Г. 2021, с. 189). Окрім цих конференцій, у лютому 1981 р. на базі педінституту у Луцьку відбулася наукова конференція, присвячена 110-річчю від дня народження Лесі Українки. У ній взяли участь учені наукових установ та викладачі закладів вищої освіти Києва, Львова, Одеси, Донецька, Запоріжжя, Полтави, Чернівців, Івано-Франківська, Тернополя, Рівного, Луцька — усього близько 600 учасників (Бондаренко, Г. 2003, с. 26). Учасники наукових зібрань у першу чергу звертали увагу на волинський період життя і творчості Лесі Українки, вибудовуючи нові підходи до оцінки її як особистості, літературного діяча, збирача фольклору й традиційної матеріальної культури волинян.

Ще однією конференцією до 120-ї річниці від дня народження видатної поетеси була міжвузівська науково-методична конференція 14–17 лютого 1991 р., яка зібрала шанувальників творчості Лесі Українки й підсумком якої стали тези доповідей і повідомлень «Леся Українка: особистість, творчість, доля»⁵⁴⁰. Її організаторами стали республіканська Асоціація українознавців, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР, Львівський держуніверситет, Луцький педінститут і Волинський обласний інститут удосконалення учителів. У вересні того ж року відбувся міжнародний симпозіум «Леся Українка і світова культура» (Бондаренко, Г. 2021, с. 188).

Результатом пам'яткознавчої діяльності викладачів педінституту став музей Лесі Українки, в основі якого — матеріали музею-аудиторії. Початкова експозиція розміщувалась у двох скляних стелажах. В одному — матеріали, які безпосередньо стосувалися родини Косачів: фото членів сім'ї, копії документів; проілюстровано період перебування поетеси на Волині — фото будинків, де проживала Леся, дуб, біля якого вона бувала. В іншому були представлені матеріали 1961 р., коли на Волинь приїздив М. Рильський, щоб пройти стежками славетної поетеси. Музей-аудиторія стала передісторією повноцінного музею Лесі Українки¹.

11 вересня 1985 р. відбулась урочистість з нагоди відкриття музею, що стало значною подією в культурному житті України. На той час це був п'ятий в Україні й перший вузівський музей Лесі Українки. Його відкриттю передувала велика праця викладачів педагогічного інституту. Спочатку фонди поповнювалися книгами: творами Лесі Українки різних років видання, дослідженнями її життя і творчості. Зібрано було й поліський жіночий одяг кінця XIX ст. Фотокопії родини Косачів були передані з Київського музею Лесі Українки та Львівського музею Івана Франка. Афіші та буклети

⁵⁴⁰ Леся Українка: особистість, творчість, доля. Тези доповідей і повідомлень. Луцьк, 1991.

¹ Данилюк-Герещук Т. Музей Лесі Українки ВДУ (події і постаті) // Наш університет. № 2. 23 лютого 2012. С. 6.

спектаклів на твори поетеси, які подарував директор Київського театру імені Лесі Українки¹.

В експозиції розташовувалися рідкісні експонати; їх кількість на 11 вересня 1985 р. перевищувала 1 тис. одиниць зберігання. Чимало праці в комплектування фондів музею вклали викладачі кафедри української мови та літератури, яку очолювала доцент Г. Мудрик. Завдяки її старанням цінні музейні предмети передали доценти кафедри А. Омельковець — матеріали «Леся Українка на Волині», літературно-критичний громадський український місячник «Українська хата» (1913), альманах «Досвітні вогні» (1909); М. Боженко — прижиттєву збірку Лесі Українки «Відгуки» (1902); сама Г. Мудрик — літературно-критичні праці М. Драгоманова у 2 томах та монографії дослідників творчості Лесі Українки. З особливим натхненням над створенням музею працювала Т. Борисюк (у майбутньому його завідувачка); для викладача О. Рисака життя і творчість поетеси стали темою наукових досліджень (Данилюк-Терещук, Т. 2010, с. 567).

У музеї експонувалися матеріали, які розкривають життя і творчу біографію Лесі Українки в колодяжненській період, фотокартки дітей Косачів, помістя родини та спогади В. Дмитрук — подруги Лесі Українки, а також перелік творів, які Леся написала в цьому мальовничому селі. Оригінальна виставка музею ілюструвала світлини пам'ятників поетеси у Новограді-Волинському, Луцьку, Колодяжному, Києві, Львові. В експозиції та фондах музею зберігалися меблі ХІХ ст. (сервант, вішак, письмовий стіл, стіл з тумбою, крісло), копії автографів Лесі Українки, документи родини Косачів (план Косачівських маєтків Мглинського ключа на Чернігівщині 1917 р.), фото родини з Австралії, спогади М. Бешкурової, яка жила в сім'ї Квіток, про Лесю Українку, матеріали конференцій, присвячених ювілейним датам поетеси, газетні публікації про родину Косачів, листування з лауреатами премій Олени

¹ Покальчук О. Із любові народної // Молодий ленінець. 17 вересня 1985. С. 2.

Пчілки, Лесі Українки та з дослідниками творчості нашої славетної землячки, художня література, яку подарували письменники — відвідувачі музею⁵⁴¹.

Важливою подією для волинян стала виставка фотооригіналів середини XIX — початку XX ст. «Леся Українка та її родина», відкрита в інституті у жовтні 1989 р. Родинний архів зберегла Ізидора Косач-Борисова — рідна сестра Лесі Українки. За шість років функціонування музею, як засвідчують документи, в ньому побувало кілька тисяч відвідувачів: вітчизняні й закордонні туристи, вчителі, студенти, учні, вчені з різних країн і континентів (США, Канади, Болгарії, Польщі, Словаччини, Австралії)¹.

Пам'яткознавчі дослідження Волині викладачі ЛДПІ імені Лесі Українки активізували у 1980-х — на початку 1990-х рр. Зокрема, вивчати архітектурні пам'ятки у 1980-х рр. розпочав О. Лесик. 1987 р. було опубліковано монографію вченого «Охорона і раціональне використання пам'ятників архітектури», в якій пропонувалися підходи до використання архітектурної спадщини краю, зокрема замків і монастирів Луцька, Олики та ін. (Лесик, О. 1987). Частину архітектурних споруд, локалізованих на території області, О. Лесик представив у монографії «Замки та монастирі України», яка базувалася на значному історичному матеріалі й актуалізувала проблеми їх дослідження і збереження (Лесик, О. 1993).

Віднайдені на Волині пам'ятки знайшли віддзеркалення в історико-краєзнавчих нарисах про окремі населені пункти Волинської обл. Авторами або співавторами цих праць були науковці ЛДПІ імені Лесі Українки (Бондаренко, Г. 2006, с. 153). Найпомітнішими тут стали статті до тому про Волинську обл. для академічного видання «Історія міст і сіл Української РСР»⁵⁴².

⁵⁴¹ Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 24–25 лютого 2001 р., с. Колодяжне. Науковий збірник. Луцьк: Надстир'я, 2001. С. 113.

¹ Філатенко А. Повернення на батьківщину // Радянська Волинь. 11 листопада 1989. С. 3.

⁵⁴² Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область: [у 26 т.]. Київ: Гол. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР (Науково-документальна серія книг «Історія міст і сіл Української РСР»: у 26 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) та ін.). Т. Волинська область / обл. редкол.: Клімаш І. С. (голова) та ін., 1970.

Вагомий внесок у підготовку та випуск тому про Волинську обл. належав волинському науковцеві, викладачеві Луцького педінституту Р. Оксенюку. У 1962–1970 рр. історик очолював авторський колектив з підготовки названого видання. Окрім роботи заступника голови редколегії, Р. Оксенюк написав для книги 17 статей, був співавтором таких матеріалів, як «Волинська область» і «Луцьк». Для їх написання він використав фонди кількох центральних і обласних державних архівів, численні друковані джерела і наявну на той час наукову літературу. Однак пам'яткам давньої та середньовічної історії в цих статтях відведено скромне місце. Радянська ідеологія, розглядаючи історію з класових позицій, відводила суспільному розвитку до 1917 р. незначну роль. Акцентувалося на дослідженні й популяризації історико-революційних пам'яток, не могло йтися про збереження й актуалізацію сакральних об'єктів культурної спадщини, пам'яток, пов'язаних із діяльністю осіб, яких партійно-радянське керівництво зараховувало до ворогів соціалістичного устрою. Такий підхід властивий і матеріалам Р. Оксенюка у книгах «Луцьк» (у співавторстві) та «Подорожі по Волині» (Муляр, Г. 2013, с. 114–115). Звичайно, подібна увага до культурної спадщини Волині, як і інтерпретація низки суспільних подій у працях дослідника, не відповідають сучасним підходам до вивчення культурної спадщини.

Важливим проєктом з вивчення та збереження пам'яток стала підготовка «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР», у якому об'єднали зусилля державні установи, громадські організації і значний загальний знавців і шанувальників культурної спадщини. Згідно з постановою Президії Академії наук СРСР і Міністерства культури СРСР від 2 жовтня 1967 р. «Про підготовку Зводу пам'ятників історії та культури СРСР» видання планували як повний ілюстрований енциклопедичний довідник. Воно мало вмістити всі нерухомі пам'ятки Союзу, зокрема Української РСР. Створювати «Звід...» розпочали в Україні з паспортизації об'єктів культурної спадщини 1972 р., яка виявила

значні недоліки в попередній пам'яткоохоронній роботі, відсутність відомостей про чимало об'єктів тощо⁵⁴³.

Новий етап підготовки «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР» розпочався в 1980-тих рр. У кожній області створювались авторські колективи, робочі групи, відповідальні за збір відомостей і впорядкування інформації про нерухомі об'єкти культурної спадщини. Про конкретні завдання йшлося у рішеннях Президії Академії наук УРСР від 25 липня 1983 р. 1984 р. в Інституті історії АН УРСР створюється відділення історико-краєзнавчих досліджень, яке очолив академік П. Тронько. Воно, у свою чергу, включало спеціальний підрозділ, який відповідав за наукове забезпечення «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР»⁵⁴⁴.

До роботи над «Зводом» були залучені викладачі закладів вищої освіти, зокрема ЛДПІ імені Лесі Українки¹. Дослідники відзначають, що вони виважено підійшли до написання історичної частини тому по Волинській обл.⁵⁴⁵, зібрали ґрунтовний комплекс документів і матеріалів про об'єкти культурної спадщини краю, дотримуючись «Методичних рекомендацій для підготовки томів “Зводу пам'ятників історії та культури народів СРСР” по Українській РСР»⁵⁴⁶. До справи долучилася й утворена 1989 р. Всеукраїнська спілка краєзнавців, зокрема її Волинська організація, яку очолив Г. Бондаренко — тоді кандидат історичних наук, доцент ЛДПІ імені Лесі Українки.

Варто наголосити, що науковці інституту були активними членами й такої громадської організації, як УТОПІК. Громадська організація була

⁵⁴³ Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 105–106.

⁵⁴⁴ Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 107–108.

¹ Науковий архів Волинського краєзнавчого музею. Типовий договір № 3-88 між Луцьким державним педінститутом і Волинським обласним управлінням культури на проведення науково-дослідницьких, дослідницько-конструкторських і технологічних робіт з підготовки матеріалів до тому Зводу пам'ятників історії і культури по Волинській області. 1 лютого 1988. 2 арк.

⁵⁴⁵ Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 111.

⁵⁴⁶ Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 121.

утворена наприкінці 1966 р., визначивши основними завданнями залучення мешканців республіки до активної участі в охороні культурної спадщини, пропаганду ідей збереження пам'яток історії та культури, їх популяризацію, поширення наукових знань про них, розробку й постійне удосконалення пам'яткоохоронного законодавства тощо (Гаврилюк, С. & Надольська, В. 2023, с. 21).

Волинська обласна організація УТОПК постала 21 жовтня 1966 р.¹ Її перша (установча) конференція відбулася 12 листопада 1966 р.². На Волині першим головою товариства став кандидат історичних наук, доцент ЛДП імені Лесі Українки Р. Оксенюк³. З часу створення до середини 1980-х рр. товариство облаштовувало пам'ятні місця Другої світової війни, пам'ятки революційної, бойової слави, досліджувало нерухомі пам'ятки археології, опікувалося ремонтно-реставраційними роботами пам'яток архітектури, видавничою діяльністю. Зокрема, реставрацію Луцького замку в другій половині 1970-х — на початку 1980-х рр. було проведено коштом УТОПК (Марчук, Г., 2019, с. 113). У другій половині 1980-х рр., тобто з початком перебудови й після послаблення ідеологічного тиску, державні структури та компартійні органи самоусунулися від підтримки та контролю УТОПК. У післяперебудовний період припинилося масштабне поповнення членськими внесками фонду і, як наслідок, було згорнуто пам'яткоохоронні проекти товариства. Саме відмова від формального підходу до діяльності всіх осередків УТОПК показала реальний стан справ (Гаврилюк, С. & Надольська, В. 2023, с. 24).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, у 1950-х — на початку 1990-х рр. науковці ЛДП імені Лесі Українки проводили різновекторну роботу, спрямовану на виявлення, вивчення та збереження

¹ Рішення облвиконкому про створення обласного товариства охорони пам'яток історії і культури від 21 жовтня 1966 р. // Державний архів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2.

² Стенограма I-ї установчої конференції обласного товариства охорони пам'яток історії і культури від 12 листопада 1966 р. // Державний архів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 27.

³ Стенограма I-ї установчої конференції обласного товариства охорони пам'яток історії і культури від 12 листопада 1966 р. // Державний архів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 35.

різнопрофільних пам'яток Волині. Значну увагу вони звертали (окрім пам'яток радянської доби та Другої світової війни, що зумовлювалося тогочасними суспільно-політичними та культурними реаліями) на пам'ятки археології, етнографії та фольклористики, досліджували життя і творчість Лесі Українки, започаткували створення при педагогічному інституті Музею археології та Музею Лесі Українки. Їх пам'яткознавчі дослідження друкувались у формі монографій, у наукових часописах, у збірниках конференцій «Минуле і сучасне Волині», особливо в тих розділах, де йшлося про проблеми археології, народознавства, фольклористики, краєзнавства. Значущою є їх участь у написанні «Зводу пам'яток історії та культури Української РСР».

Якісні зміни у вивченні та популяризації історико-культурної спадщини Волині відбулися у діяльності науково-педагогічних працівників освітньої установи на межі 1980-х — 1990-х рр. Суспільно-політичні, культурні перетворення, зумовлені «перебудовою», розширили коло пам'яток, які стали об'єктом наукових досліджень вчених ЛДПІ імені Лесі Українки, активізували їх роботу як членів громадських організацій (УТОПІК, Всеукраїнська (тепер Національна) спілка краєзнавців (НСКУ)).

Пам'яткознавчі й пам'яткоохоронні студії науково-педагогічних працівників ЛДПІ імені Лесі Українки у 1950-х — 1980-х рр. стали вагомим кроком у вивченні, збереженні та популяризації окремих видів пам'яток, сприяли підготовці ґрунтовних наукових праць і нині є базою об'єктивного вивчення радянського періоду української пам'яткознавчої науки. Незважаючи на ідеологічні перепони, було зроблено значний внесок у теорію і практику збереження культурної спадщини Волині (розпочато укладання списків об'єктів культурної спадщини, проведення археологічних, етнографічних, фольклорних експедицій, відновлювальних робіт на низці давніх архітектурних споруд), започатковано чимало пам'яткознавчих тем, які вивчаються в незалежній Україні.

Потребують подальшого дослідження внесок конкретних персоналій, імена яких пов'язані з ЛДПІ імені Лесі Українки, у проведення різнопланового вивчення пам'яток природи, зусиль щодо створення музеїв історії навчального закладу (зокрема, геологічного, передумов започаткування музею етнографії Волині та Полісся). Потребує ґрунтовнішого узагальнення діяльність викладачів як членів робочої групи з підготовки «Зводу пам'яток історії та культури» по Волинській області, їх участь у пам'яткознавчих заходах як членів Волинської організації УТОПІК у 1990-тих рр., а також важлива об'єктивна комплексна оцінка внеску науково-педагогічних працівників ЛДПІ імені Лесі Українки у становлення українського пам'яткознавства і волинезнавства як його складової зокрема.

Бондаренко, Г. В. 2006. Археологія і пам'яткознавство Волині: історіографічний огляд (друга половина ХХ — початок ХХІ ст.). *Краєзнавство*. № 1–4. С. 150–158.

Бондаренко, Г. В. 2021. *Історичне краєзнавство Волинської області (1939–2019 роки)*. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки.

Бондаренко, Г. В. 2003. *Історичне краєзнавство Волині*: Кн. 1. Луцьк: Вежа.

Войналович, В. А. & Данилюк, Ю. З. 1989. Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в 60–80-х роках. *Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР* : зб. метод. матеріалів в шести частинах / редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. Київ, Ч. 4. С. 5–99.

Гаврилюк, С. 2023. Археологічні дослідження Волинської і Рівненської областей у другій половині 1940-х — 1980-х рр. *Старий Луцьк*. Вип. XVIII. Луцьк: Вежа-Друк. С. 267–276.

Гаврилюк, С. & Надольська, В. 2023. Діяльність Волинської та Рівненської обласних організацій УТОПІК у 1960-х — 1980-х рр. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 60. Т. 1. С. 19–26. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-1-3>.

Давидюк, В. Ф. 1990. Із досвіду роботи поліських фольклорних експедицій. *Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура*: тези доп. та повідомл IV Волин. іст.-краєзнав. конф., присвяч. 50-річчю Луцького держ. пед. ін-ту ім. Лесі Українки, м. Луцьк, 13–14 квіт. 1990 р. Луцьк. Ч. 2. С. 30–32.

Давидюк, В. 1992. *Українська міфологічна легенда*: монографія. Львів: Світ.

Данилюк-Терещук, Т. 2010. Музей Лесі Українки Волинського національного університету: історія та сучасність. *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. пр. Луцьк. Т. 6. С. 567–576.

Заброварний, Б. Й. 2003. З історії Волинського державного університету ім. Лесі Українки. *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки*. № 12. С. 5–12.

Завада, Л. 2020. 1 липня 125 років від дня народження В. Ф. Покальчука (1896–1983) — українського діалектолога, краєзнавця, педагога. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2021 рік*. Луцьк. С. 133–137.

Кучера, М. П. 1971. Археологические исследования Волинского отряда. *Археологические исследования на Украине в 1968 г.* Киев: Наукова думка. С. 242–245.

Кучинко, З. М. & Чибирак, С. В. 2020. Музеї археології та етнографії при Волинському національному університеті імені Лесі Українки: історія, формування колекцій та експозиційна діяльність. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». Вип. 31. С. 82–89. 10.26565/2227-6505-2020-31-07.

Кучинко, М. 1985. Про час спорудження і ранню історію Луцького замку. *Український історичний журнал*. № 10. С. 144–145.

Кучинко, М. 1987. *Стародавній Володимир-Волинський*. Луцьк: Знання.

Кучинко, М. М. 1993. *Історично-культурний розвиток Західного Побужжя в IX–XIV століттях*. Луцьк: Надстир'я.

Лесик, О. 1993. *Замки та монастирі України*. Львів: Світ.

Лесик, О. 1987. *Охорона і раціональне використання пам'ятників архітектури*. Львів: Вища школа.

Марчук, Г. С. 2019. Волинська обласна організація ГО «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури». *Місце та роль громадських інституцій в актуалізації культурної спадщини України (1991–2016 рр.)*: кол. моногр. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK. С. 112–119.

Матвійчук, Л. 1996. Збирачі фольклору Волинського краю. *Дніпро*. № 3–4. С. 133–134.

Муляр, Г. В. 2014. Археологічні дослідження Волині та Рівненщини (друга половина 1940-х — початок 1990-х років). *Гілея*. Вип. 87. № 8. С. 122–126.

Муляр, Г. В. 2013. Внесок викладачів вишів Волині та Рівненщини в охорону культурної спадщини рідного краю (1950-ті — початок 1990-х рр.). *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 9–10. С. 111–116.

Покальчук, В. 1971. Слідами Лесі Українки. *Спогади про Лесю Українку*. Вид. друге, доп. Київ: Дніпро. С. 104–131.

Протопопов, О. В. 1981. Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки. *Архіви України*. № 4. С. 46–47.

Терський, С. 2010. *Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині*: монографія. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка».

Яцечко, Т. В. & Петрович, В. В. 2007. Історія створення Музею археології Волинського державного університету імені Лесі Українки. *Скарбниця української культури*. Вип. 8. Чернігів. С. 300–302.

Bondarenko, H. V. 2006. Arkheolohiia i pam'iatkoznavstvo Volyni: istoriografichniy ohliad (druha polovyna XX — pochatok XXI st.). [Archeology and Historiography of Volyn: a Historiographical Review (Second Half of the 20th — Beginning of the 21st Century)]. *Kraieznavstvo*. № 1–4. S. 150–158. [in Ukrainian].

Bondarenko, H. V. 2021. *Istorychne kraieznavstvo Volynskoi oblasti (1939–2019 roky)*. [Historical Local Lore of the Volyn Region (1939–2019)]. Lutsk: Volyn. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].

Bondarenko, H. V. 2003. *Istorychne kraieznavstvo Volyni* [Historical Local History of Volyn]. Kn. 1. Lutsk: Vezha. [in Ukrainian].

Voinalovych, V. A. & Danyliuk, Yu. Z. 1989. Dosvid i problemy okhorony pam'iatok istorii ta kultury v 60–80-kh rokakh. [Experience and Problems of Protection of Historical and Cultural Monuments in the 60s — 80s.]. *Okhorona, vykorystannia ta propahanda pam'iatok istorii ta kultury v Ukrainskii RSR* : zb. metod. materialiv v shesty chastynakh / redkol.: P. T. Tronko (holova) ta in. Kyiv, Ch. 4. S. 5–99. [in Ukrainian].

Havryliuk, S. 2023. Arkheolohichni doslidzhennia Volynskoi i Rivnenskoii oblastei u druhii polovyni 1940-kh — 1980-kh rr. [Archaeological Research of the Volyn and Rivne Regions in the Second Half of the 1940s — 1980s.]. *Staryi Lutsk*. Vyp. XVIII. S. 267–276. [in Ukrainian].

Havryliuk, S. & Nadolska, V. 2023. Diialnist Volynskoi ta Rivnenskoï oblasnykh orhanizatsii UTOPIK u 1960-kh — 1980-kh rr. [The Activities of Volyn and Rivne Regional Organizations UTOPIK in the 1960s — 1980s]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 60. T. 1. S. 19–26. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-1-3>. [in Ukrainian].

Davydiuk, V. F. 1990. Iz dosvidu roboty poliskykh folklornykh ekspedytsii [From the Experience of Polish Folklore Expeditions]. *Mynule i suchasne Volyni. Osvita. Nauka. Kultura: tezy dop. ta povidoml IV Volyn. ist.-kraiezn. konf., prysviach. 50-richchiu Lutskoho derzh. ped. in-tu im. Lesi Ukrainky*, m. Lutsk, 13–14 kvit. 1990 r. Lutsk. Ch. 2. S. 30–32. [in Ukrainian].

Davydiuk, V. 1992. *Ukrainska mifolohichna lehenda [Ukrainian Mythological Legend]: monohrafiia*. Lviv: Svit. [in Ukrainian].

Danyiuk-Tereshchuk, T. 2010. Muzei Lesi Ukrainky Volynskoho natsionalnogo universytetu: istoriia ta suchasnist [Lesya Ukrainka Museum of the Volyn National University: History and Modernity]. *Lesia Ukrainka i suchasnist : zb. nauk. pr.* T. 6. S. 567–576. [in Ukrainian].

Zabrovarnyi, B. Y. 2003. Z istorii Volynskoho derzhavnogo universytetu im. Lesi Ukrainky. [From the History of Lesya Ukrainka Volyn State University]. *Naukovyi visnyk VDU im. Lesi Ukrainky*. № 12. S. 5–12. [in Ukrainian].

Zavada, L. 2020. 1 lypnia 125 rokiv vid dnia narodzhennia V. F. Pokalchuka (1896–1983) — ukrainskoho dialektoloha, kraieznavtsia, pedahoha [July 1 is the 125th Anniversary of the Birth of V. F. Pokalchuk (1896–1983) — Ukrainian Dialectologist, Local Historian, Teacher]. *Kalendar znamennykh i pam'iatnykh dat Volyni na 2021 rik*. Lutsk. S. 133–137. [in Ukrainian].

Kuchera, M. P. 1971. Arkheologicheskie issledovaniya Volynskogo otryada [Archaeological Research of the Volyn Detachment]. *Arkheologicheskie issledovaniya na Ukraine v 1968 g. Informatsionnie soobshcheniya*. Kiev: Naukova dumka. S. 242–245. [in Russian].

Kuchynko, Z. M. & Chybyrak, S. V. 2020. Muzei arkheolohii ta etnografii pry Volynskomu natsionalnomu universyteti imeni Lesi Ukrainky: istoriia, formuvannia kolektsii ta ekspozytsiina diialnist. [Museums of Archeology and Ethnography at Lesia Ukrainka Volyn National University: History, Formation of Collections and Exhibition Activities]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky»*. Vyp. 31. S. 82–89. 10.26565/2227-6505-2020-31-07. [in Ukrainian].

Kuchynko, M. 1985. Pro chas sporudzhennia i ranniū istoriiū Lutskoho zamku [About the Construction Time and Early History of the Lutsk Castle]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 10. S. 144–145. [in Ukrainian].

Kuchynko, M. 1987. *Starodavnii Volodymyr-Volynskyyi [Ancient Volodymyr-Volynskyyi]*. Lutsk: Znannia. [in Ukrainian].

Kuchynko, M. M. 1993. *Istorychno-kulturnyi rozvytok Zakhidnogo Pobuzhzhia v IX–XIV stolittiakh [Historical and Cultural Development of Western Pobuzhie in the 9th — 14th Centuries]*. Lutsk: Nadstyr'ia. [in Ukrainian].

Lesyk, O. 1993. *Zamky ta monastyri Ukrainy. [Castles and Monasteries of Ukraine]*. Lviv: Svit. [in Ukrainian].

Lesyk, O. 1987. *Okhorona i ratsionalne vykorystannia pam'iatnykiv arkhitektury. [Protection and Rational Use of Architectural Monuments]*. Lviv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

Marchuk, H. S. 2019. Volynska oblasna orhanizatsiia HO «Ukrainske tovarystvo okhorony pam'iatok istorii ta kultury» [Volyn Regional Organization Public Association «Ukrainian Society for the Protection of Historical and Cultural Monuments»]. *Mistse ta rol hromadskykh instytutsii v aktualizatsii kulturnoi spadshchyny Ukrainy (1991–2016 rr.): kol. monohr.* Kyiv: Tsentri pam'iatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK. S. 112–119. [in Ukrainian].

Matviichuk, L. 1996. Zbyrachi folkloru Volynskoho kraiu. [Folklore Collectors of the Volyn Region]. *Dnipro*. № 3–4. S. 133–134. [in Ukrainian].

Muliar, H. V. 2014. Arkheolohichni doslidzhennia Volyni ta Rivnenshchyny (druga polovyna 1940-kh — pochatok 1990-kh rokiv). [Archaeological Research of Volyn and Rivne

Region (Second Half of the 1940s — Early 1990s)]. *Hileia*. Vyp. 87 (№ 8). S. 122–126. [in Ukrainian].

Muliar, H. V. 2013. Vnesok vykladachiv vyshiv Volyni ta Rivnenshchyny v okhoronu kulturnoi spadshchyny ridnoho kraiu (1950-ti — pochatok 1990-kh rr.). [The Contribution of Teachers of Higher Education Institutions of Volyn and Rivne Region to the Protection of the Cultural Heritage of Their Native Region (1950s — Early 1990s)]. *Istorychni studii Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Vyp. 9–10. S. 111–116. [in Ukrainian].

Pokalchuk, V. 1971. Slidamy Lesi Ukrainky [In the Footsteps of Lesya Ukrainka]. *Spohady pro Lesiu Ukrainku*. Vyd. druhe, dop. Kyiv: Dnipro. S. 104–131. [in Ukrainian].

Poliska doma [Poliska at Home]. 1991. Vyp. 1: folklorno-dialektolohich. zb.: posib. dlia vchyteliv / uporiad.: V. Davydiuka, H. Arkushyna. Lutsk. [in Ukrainian].

Protopopov, O. V. 1981. Lutsnyi derzhavnyi pedahohichnyi instytut im. Lesi Ukrainky. [Lesya Ukrainka Lutsk State Pedagogical Institute]. *Arkhivy Ukrainy*. № 4. S. 46–47. [in Ukrainian].

Terskyi, S. 2010. *Istoriia arkhelohichnykh doslidzhen ta istorychnoho kraieznavstva Volyni* [History of Archaeological Research and Historical Local History of Volyn]: monohrafiia. Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». [in Ukrainian].

Yatsechko, T. V. & Petrovych, V. V. 2007. Istoriia stvorennia Muzeiu arkhelohii Volynskoho derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. [The History of the Creation of the Museum of Archeology at Lesya Ukrainka Volyn State University]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury* : zb. nauk. pr. Vyp. 8. S. 300–302. [in Ukrainian].